

DOI 10.15407/sociology2020.02.042
УДК 316.654:316.334.3

ОЛЕКСАНДР РЕЗНИК,

доктор соціологічних наук, завідувач відділу соціально-політичних процесів Інституту соціології НАН України (01021, Київ, вул. Шовковична, 12)

OLEKSANDR REZNIK,

Doctor of Sciences in Sociology, Senior Research Fellow, Head of the Department of Social and Political Processes, Institute of Sociology, National Academy of Sciences of Ukraine (12, Shovkovychna St., Kyiv, 01021)

oleksanderreznik@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-5201-8489>

ОЛЕГ КОЗЛОВСЬКИЙ,

кандидат філософських наук, науковий співробітник відділу соціально-політичних процесів Інституту соціології НАН України (01021, Київ, вул. Шовковична, 12)

OLEG KOZLOVSKIY,

Candidate of Sciences in Philosophy, Research Fellow at the Department of Social and Political Processes, Institute of Sociology, National Academy of Sciences of Ukraine (12, Shovkovychna St., Kyiv, 01021)

alic.uss4@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-9619-1347>

Соціально-демографічні чинники ставлення українців до судової влади

Вступ

Судова влада є однією з гілок державної влади, яка розв'язує правові суперечки між громадянами, здійснює захист їхніх прав та свобод, розглядає справи щодо відповідності діяльності державних інститутів нормам конституції та законодавства країни. Судова влада та система правосуддя є ключовими умовами демократизації суспільства. Адже неефективність судової влади в очах громадськості може породжувати недовіру не лише до самих судів та їхньої справедливості у провадженні правосуддя, а й до всієї демократичної системи. Недовіра до судів та невдоволення громадян правосуддям кидає виклик стабільності політичного режиму і ставить під питан-

Цитування: Резнік, О., Козловський, О. (2020). Соціально-демографічні чинники ставлення українців до судової влади. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 2, 42–56.

ня соціальну легітимність держави. Тому для реформування судової влади та поліпшення правосуддя у перехідних суспільствах важливо розуміти чинники ставлення громадян до судової влади.

У кожній країні існує своя специфіка функціонування судової системи. Дилема вибору між призначенням та виборами суддів криється в оптимальному балансі між незалежністю, компетентністю та підзвітністю суду. Зокрема, у США кожен штат має повну автономію у визначенні судового устрою, втім, у 70% штатів суддів обирають народним голосуванням. Натомість у країнах Європи, за винятком Швейцарії, практика обрання суддів не є поширеною [Кушніренко, Пенькова, 2014]. На відміну від законодавчої та виконавчої гілок влади, які безпосередньо підконтрольні громадянам в перебігу електоральних циклів, судова влада в Україні формується через призначення, і це відображається у сприйнятті її з боку громадян, які безпосередньо мало взаємодіють з нею і не мають важелів впливу. Кількість людей, які зверталися по допомогу до суду щодо розв'язання своїх особистих проблем, упродовж багатьох років коливається в межах 3–7% дорослого населення [Українське суспільство, 2014: с. 30]. Інформацію про функціонування судової влади українські громадяни отримують здебільшого зі ЗМІ та від найближчого соціального оточення. Тому ті детермінанти, які актуалізують ставлення громадян до виконавчої чи законодавчої гілки влади, не завжди є відповідними застосовно до зумовленості ставлення до судової влади.

Наразі маємо небагато соціологічних досліджень ставлення до судової влади в Україні. Здебільшого — це звіти різних соціологічних служб, в яких розглянуто різні аспекти громадської думки щодо функціонування судової влади. Зазвичай у них подають обмаль інформації про соціально-демографічні чинники ставлення населення до цієї гілки влади, обмежуючись передусім регіональним розподілом відповідей на запитання [Амджадін, Гончарук, Кравченко, 2005; The KIIS, 2018; The Razumkov Centre, 2019; Центр політико-правових реформ, 2019]. Бракує інформації, яка показала би ступінь впливу різних чинників. Таким чином, мета дослідження — виявити соціально-демографічні детермінанти ставлення до судової влади. Завданнями дослідження є: 1) обґрунтувати систему соціологічних показників ставлення громадян до судової влади; 2) розглянути досвід теоретико-прикладних досліджень чинників ставлення до судової влади у соціальних науках; 3) емпіричним шляхом виявити конфігурацію соціально-демографічної зумовленості ставлення українців до різних аспектів функціонування судової влади в Україні.

Застосування показників ставлення до судової влади в соціологічних опитуваннях

У соціальних науках ставлення до певного об'єкта чи ситуації визначається через соціальні установки (атитюди). За класичними визначеннями атитюди фіксують уявлення про певний предмет чи ситуацію та, звідси, ставлення до об'єкта чи ситуації. Ці уявлення описують об'єкт чи ситуацію як бажані чи небажані, позитивні чи негативні [Rokeach, 1968]. Атитюди на-

буваються соціально, через поєднання минулого досвіду та індивідуальних когнітивних процесів, які доповнюють та можуть змінювати ставлення до певних об'єктів чи ситуацій.

Використовуючи поняття “ставлення до судової влади”, слід застосовувати ті показники, які відображають атитюди, а саме оцінки респондентами судової системи загалом, діяльності її представників — суддів, а також різні аспекти, пов'язані з актуальними проблемами функціонування судової влади у певному суспільстві. Показник вимірювання довіри є подібним до оцінки діяльності, однак він здебільшого вимірює очікування громадян щодо рішень та дій цих інститутів у майбутньому, а не тільки в минулому [Вишняк, 2010]. Однак коли йдеться про інститут державної влади, з яким безпосередньо взаємодіє обмежена кількість громадян, поряд з показниками, які вимірюють атитюди, цілком правомірно використовувати показники довіри. Власне, у дослідженнях громадської думки щодо судової гілки влади часто поняття “довіра” та “ставлення” використовують як взаємозамінні.

На сьогодні багато опитувань відображають основні різновиди ставлення до системи правосуддя, однак лише окремі дають змогу побачити динаміку цих ставлень упродовж тривалого періоду. У соціологічному моніторингу Інституту соціології НАН України з 1994 року застосовують показник довіри респондентів до суду разом з рештою показників довіри до соціальних інститутів (див. рис.). Якщо впродовж 2000-х років кількість тих, хто не довіряв судам, коливалася близько позначки більш як половини, то у 2010-х недовіра суттєво зросла: ця кількість вже становила близько 70%. Лише у 2019 році на хвилі соціального оптимізму у зв'язку з надіями на новообрану владу недовіра до судів дещо знизилася, а кількість тих, хто переважно або цілком довіряє, дещо зросла. Однак за цими змінами не можна констатувати суттєві зрушення у масовій свідомості щодо довіри до судів.

Україна була учасником п'яти хвиль опитувань міжнародного порівняльного дослідницького проекту “Європейське соціальне дослідження” (European Social Survey). У цьому дослідженні застосовується запитання “Наскільки Ви довіряєте судово-правовій системі?” із 10-бальною шкалою оцінювання відповідей (від 0 — зовсім не довіряю до 10 — повністю довіряю). Згідно з результатами опитувань 2005, 2007, 2009, 2011 та 2013 років середні бали по Україні становили відповідно 3,91; 2,45; 1,91; 2,26; 1,89. Ці результати засвідчили чи не найнижчі показники довіри громадян до судово-правової системи в Україні порівняно з рештою європейських країн [Головаха, Горбачик, 2014: с. 70].

Якщо ж розглядати ставлення до конкретних судів, то недовіра суттєво переважає довіру і до місцевих судів, і до апеляційних, і до Верховного Суду. Тут баланс довіри/недовіри становить відповідно: –56%, –48%, –40%. Баланс довіри/недовіри до Вищої кваліфікаційної комісії суддів та до Вищої ради правосуддя становить –42% та –40% відповідно [Центр політико-правових реформ, 2019].

Після Революції Гідності були ініційовані реформи судової системи України. Відтак перелік проблем, які оцінює громадськість, переключиться

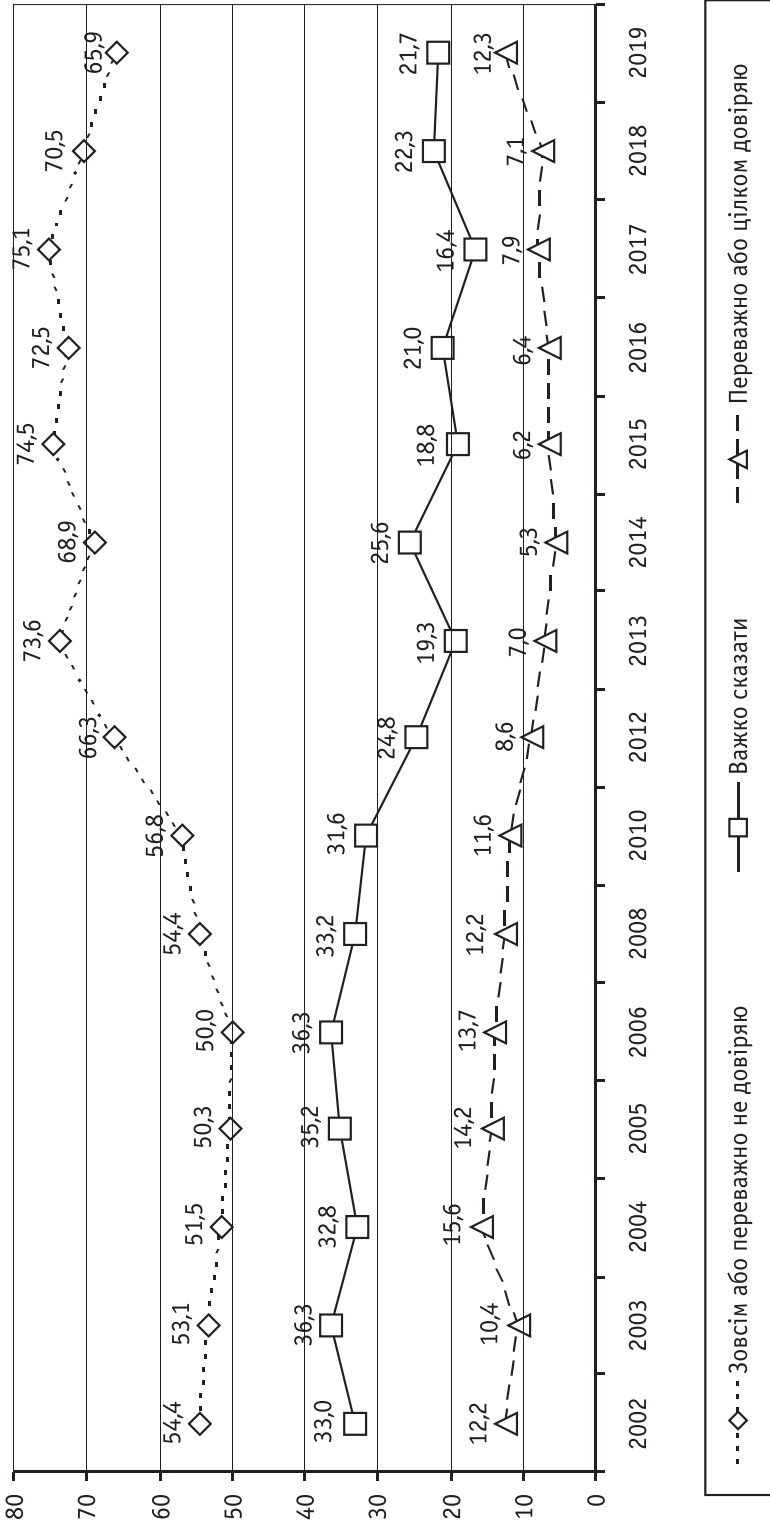

Рис. Динаміка відповідей населення України на запитання "Який рівень Вашої довіри до судів?", %

не лише з довірою до судів, а й з різними аспектами реформування. Однак потрібно пам'ятати, що оцінки з боку населення навряд чи можуть бути об'єктивними, оскільки результати опитування, проведеного соціологічною службою Центру Разумкова спільно з Фондом “Демократичні ініціативи” ім. Ілька Кучеріва на замовлення Центру політико-правових реформ у червні 2019 року, показують вкрай низький рівень поінформованості людей: 57% опитаних нічого або майже нічого не знають про такі реформи, тоді як якісь обмежені уявлення мають 38%, а добре обізнаними є тільки 3% [Центр політико-правових реформ, 2019].

Таким чином, низька поінформованість населення щодо діяльності судової влади та мізерна кількість людей, які взаємодіяли із правосуддям, вказують на те, що ставлення до цієї гілки влади базується здебільшого на досвіді родичів і знайомих або ж на інформації зі ЗМІ та соціальних мереж, у яких журналісти чи блогери досить суб'єктивно коментують та інтерпретують резонансні рішення, ухвалювані судами. Так чи інакше, вживаючи термін “ставлення до судової влади” та виходячи з наявних опитувань, ми будемо використовувати ті показники, які охоплюють актуальні аспекти та проблеми функціонування судової влади в Україні. Крім довіри йдеться про такі аспекти, як незалежність судів та доброчесність їхніх представників, можливість виграти суд незалежно від соціального статусу тощо.

Дослідження чинників ставлення до судової влади у соціальних науках

У ставленні до судової влади в різних країнах світу подеколи фіксується вплив статевих, вікових, освітніх та майнових чинників. Якщо брати до уваги порівняння чинників ставлення до правової системи у європейських країнах на підставі другої хвилі Європейського соціального дослідження, то вплив соціально-демографічних чинників виявився нерівномірним та неоднаковим [Walle, Raine, 2008]. Чинник статі виявився впливовим лише у Бельгії, Данії, Люксембурзі та Нідерландах: в цих країнах чоловіки мають більше довіри до правової системи. У Великій Британії, Ірландії, Австрії, Польщі та Швейцарії респонденти з вищою освітою мали більше довіри до правової системи, ніж інші. У Бельгії та Німеччині ті, хто мають вищу і середню освіту, ставилися до правової системи менш довірливо, ніж інші освітні групи. У деяких країнах спостерігався невеликий віковий ефект, а саме зменшення довіри зі збільшенням віку (Бельгія, Швейцарія, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Люксембург, Норвегія). В Австрії зафіксовано віковий ефект зворотного напрямку [Walle, Raine, 2008: р. 31–32]. У США довіра до правосуддя зростала тоді, коли респонденти мали більше знань щодо нього або мали досвід взаємодії з ним. Довіра також була вищою серед чоловіків, як і серед людей з вищими доходами та вищою освітою [American Bar Association, 1999: р. 12].

Належність респондентів до групи, яка, на їхню думку, піддається дискримінації, зумовлює меншу довіру до правової системи в Данії, Естонії та Великій Британії [Walle, Raine, 2008: р. 32, 44]. Фіксуються відмінності

сприйняття правосуддя у США між расовими спільнотами, коли найбільш незадоволеними виявляються афроамериканці, а більш позитивне ставлення фіксується у білих громадян [American Bar Association, 1999: р. 9; Rottman, Tomkins, 1999; National Center for State Courts, 1999; Sherman, 2002]. Крім етнокультурних розбіжностей часто впливовими стають регіональні відмінності, які в Україні досі визначають ставлення громадян до органів державної влади. Зокрема, зафіксовано дещо більш позитивні оцінки у Західному регіоні та подеколи у Центральному регіоні [Центр політико-правових реформ, 2019; Центр Разумкова, 2019].

Ключовою детермінантою у ставленні до судової влади є досвід взаємодії із судами. Встановлено, що довіра до правосуддя у Великій Британії, Франції та Швейцарії є нижчою серед тих, хто мав з нею безпосередній контакт [Brown, 2005: р. 175]. Натомість у Канаді навпаки — ті, хто мав досвід взаємодії із судами, в цілому були більш задоволені справедливістю системи правосуддя [Tufts, 2000]. В Україні зафіксовано відмінності за результатами загальнонаціонального опитування та опитування на виході із судів, які було проведено соціологічною службою Центру Разумкова на замовлення Офісу Ради Європи в Україні в лютому 2019 року: серед тих, хто мав досвід участі у судових процесах, простежується дещо краще ставлення до судової влади, ніж серед тих, хто цього досвіду не мав. Натомість опитані під час загальнонаціонального опитування, оцінюючи досвід участі у судових засіданнях представників свого найближчого соціального оточення за два останні роки, частіше висловлюють негативні оцінки законності та справедливості судових рішень. Водночас, показовою є подібність обох опитуваних груп у загальних оцінках української судової системи: як близько двох третин населення загалом, так і близько двох третин тих, хто мав досвід участі в судових засіданнях, вважають, що громадянин України має більше шансів отримати справедливе судове рішення у своїй справі в Європейському суді з прав людини, ніж в українському суді [Центр Разумкова, 2019].

Поряд із впливом соціально-демографічних чинників у багатьох країнах зафіксовано вплив соціально-психологічних детермінант міжособистісної довіри та задоволеності життям: чим більше респондент задоволений власним життям і чим більше відчуває, що іншим людям можна довіряти, то більшою є довіра до правової системи [Walle, Raine, 2008: р. 32]. Однак тут слід пам'ятати, що вплив таких змінних, як задоволеність життям або міжособистісна довіра, не обов'язково є відображенням причинно-наслідкового зв'язку. У респондентів можуть формуватися задоволеність власним життям та ставлення до певного органу влади в межах єдиного психологічно-мисленнєвого процесу, коли бачення соціальних проблем щільно інтегроване в особистісну картину самосприйняття.

Подібним чином впевненість у справедливості судів не можна з легкістю відмежувати від думок щодо політичних інститутів. Ті, хто має низьку довіру до уряду, парламенту чи політики, також мають низьку довіру до правосуддя [Bastien, 1998, р. 20]. Це пов'язане з політичною виразністю певних питань, що стосуються правосуддя. Адже пов'язані з правосуддям питання, які обговорюються в політичній сфері, часто оцінюються громадянами у той самий спосіб, у який вони формують своє ставлення до інших органів дер-

жавної влади. Зокрема, зафіксовано зв'язок між довірою до президента України та ставленням до судової реформи: зі зростанням рівня довіри зросло і позитивне ставлення [Центр Разумкова, 2019]. Інші чинники, пов'язані з політичною сферою, також мають вплив в окремих країнах. Люди, які цікавляться політикою, більше довіряють правовій системі в Австрії, Швейцарії, Данії, Естонії, Фінляндії, Ірландії, Нідерландах та Норвегії. Натомість у Німеччині інтерес до політики має протилежний ефект. Так само зафіксовано впливовість чинника політичної ідентифікації: ті, хто ідентифікує себе ближче до правого полюса політичного спектра, проявляють більшу довіру до правової системи в Люксембурзі, Ісландії, Ірландії та Естонії. У Фінляндії ті, хто має нейтральну політичну самоідентифікацію, виявляють меншу довіру до правової системи, ніж інші групи. В Угорщині ті, хто має ліву політичну спрямованість, більше довіряють правовій системі [Walle, Raine, 2008: p. 32].

Соціологічна специфіка аналізу детермінант ставлення громадян до судової влади передбачає насамперед перевірку впливу тих чинників, які відображають наслідки соціальної стратифікації у певному суспільстві — її соціоекономічні, політичні та соціокультурні виміри. В українському суспільстві виокремилося кілька соціальних розмежувань, які стали впливовими у ставленні до державної влади. Насамперед це матеріальний чинник, коли економічна нерівність часто зумовлює ставлення індивіда до влади, що визначається його соціально-економічним становищем. Важливими є й соціально-демографічні чинники: стать, вік та освіта неодноразово виявляли свій вплив у ставленні людей до тих чи інших проблем функціонування державної влади. Перевірки потребують регіональні та етнокультурні чинники, які часто ставали ключовими у ставленні до державної влади впродовж років незалежності України. І нарешті, важливим соціальним чинником є досвід безпосередньої взаємодії з правосуддям.

Дані та метод

Емпіричний аналіз здійснено на підставі загальнонаціонального, репрезентативного дослідження, яке було проведене Фондом “Демократичні ініціативи” імені Ілька Кучеріва спільно із соціологічною службою Центру Разумкова з 6 по 11 грудня 2019 року в усіх регіонах України, за винятком Криму та окупованих територій Донецької та Луганської областей. Опитано 2018 респондентів віком від 18 років. Теоретична похибка вибірки не перевищує 2,3%.

Інструментарій дослідження включав оцінювання респондентом різних аспектів функціонування судової влади в Україні. Ми відібрали ті показники ставлення до судової влади, які можна застосувати як залежні змінні з порядковою шкалою: 1) довіра до судів; 2) оцінка шансів виграти суд незалежно від достатку громадянина; 3) оцінка незалежності суддів; 4) оцінка доброчесності суддівського корпусу.

У якості незалежних змінних були відібрані такі показники, як стать, вік, освіта, оцінка матеріального становища сім'ї, тип оселення, регіональне

розмежування, мова спілкування у сім'ї та участь у судовому процесі як сторона/представник сторони.

Для виявлення чинників ставлення до судової влади було застосовано множинну лінійну регресію.

Результати

Попри соціальний оптимізм, який проявився серед більшої частини населення стосовно виконавчої та законодавчої гілок влади після обрання нового президента та позачергового переобрання народних депутатів Верховної Ради, у ставленні громадян до судової влади суттєвих змін не відбулося (див. табл. 1–4). Якщо порівнювати з даними Інституту соціології НАН України (див. рисунок), то загальний показник довіри дещо зріс, але говорити про суттєві зрушення не доводиться: лише 16,4% населення цілком або переважно довіряють судам. Подібна невелика кількість опитаних (15,2%) вважають, що кожен громадянин незалежно від рівня його достатку має реальні шанси виграти справу. Майже така сама кількість українців (16,7%) вважають, що судді є цілком або переважно незалежними. Більш як половина респондентів вважають добросовісними лише чверть суддівського корпусу.

Таблиця 1

Розподіл відповідей на запитання “Чи довіряєте Ви судам в Україні?”

<i>Варіанти відповіді</i>	<i>N</i>	<i>%</i>
Так, цілком довіряю	39	1,9
Переважно довіряю	293	14,5
Переважно не довіряю	713	35,3
Зовсім не довіряю	779	38,6
Важко сказати	195	9,7
ЗАГАЛОМ	2020	100

Таблиця 2

Розподіл відповідей на запитання “Як Ви вважаєте, чи має рівні шанси виграти справу кожен громадянин незалежно від рівня його / її достатку?”

<i>Варіанти відповіді</i>	<i>N</i>	<i>%</i>
Так	62	3,0
Радше так	246	12,2
Радше ні	778	38,5
Точно ні	757	37,5
Важко відповісти	177	8,8
ЗАГАЛОМ	2020	100

Таблиця 3

**Розподіл відповідей на запитання
“Наскільки судді, на Вашу думку, є незалежними?”**

<i>Варіанти відповіді</i>	<i>N</i>	<i>%</i>
Цілком незалежні	67	3,3
Переважно незалежні	271	13,4
Переважно залежні	841	41,6
Цілком залежні	519	25,7
Важко відповісти	322	15,9
ЗАГАЛОМ	2020	100

Таблиця 4

**Розподіл відповідей на запитання
“На Вашу думку, наскільки суддівський корпус є добродесним?
Добродесними є...”**

<i>Варіанти відповіді</i>	<i>N</i>	<i>%</i>
Менш як 5% суддів	523	25,9
5–25% суддів	519	25,7
25–50% суддів	360	17,8
50–75% суддів	158	7,8
Понад 75% суддів	48	2,4
Усі судді	24	1,2
Важко відповісти	388	19,2
ЗАГАЛОМ	2020	100

Серед головних причин недовіри до судів найчастіше респонденти називають корумпованість (недобродесність). Для найкращого опису своєї думки про теперішні суди близько 50% респондентів обрали словосполучення “суди корумповані”, а 65,2% опитаних погоджуються з твердженням, що сьогодні можна “купити” будь-яке судове рішення. На думку респондентів, очищення суддівського корпусу від нечесних суддів є головною умовою довіри до судів.

Для емпіричного аналізу взаємозв’язків та детермінант показники довіри до судів оцінки шансів виграти суд незалежно від достатку громадянина та оцінки незалежності суддів були перекодовані. В результаті перекодування шкала варіантів відповідей відображала порядок від крайніх негативних (1) до крайніх позитивних (5) оцінок. Також у перебігу перекодування показника, який відтворює оцінку добродесності суддівського корпусу, варіант відповіді “важко сказати” було вилучено з метою створення порядкової змінної.

Побудована кореляційна матриця відібраних показників ставлення до судової влади вказує на існування взаємозв’язку між ними (див. табл. 5).

Таблиця 5

Кореляційна матриця показників ставлення населення України до судової влади, R Пірсона

Оцінювані позиції	Довіра до судів (1–5)	Оцінка шансів виграти суд незалежно від достатку (1–5)	Оцінка незалежності суддів (1–5)	Оцінка доброчесності суддівського корпусу (1–6)
Довіра до судів (1–5)	1	–	–	–
Оцінка шансів виграти суд незалежно від достатку (1–5)	0,474(**)	1	–	–
Оцінка незалежності суддів (1–5)	0,377(**)	0,348(**)	1	–
Оцінка доброчесності суддівського корпусу(1–6)	0,455(**)	0,382(**)	0,346(**)	1

** Кореляція є значимою на рівні 0,01.

Разючої різниці між коефіцієнтами взаємозв'язку не простежується. Втім, можна констатувати, що довіра до судів найбільше пов'язана з оцінкою шансів виграти суд незалежно від достатку та з оцінкою доброчесності суддівського корпусу. Власне показник довіри до судів виявився ключовим, оскільки кожен окремо показник із решти найбільше пов'язаний саме з показником довіри до судів. Ці кореляції свідчать про те, що відібрані показники загалом коректно відображають концепт ставлення до судової влади.

Результати побудови рівнянь множинної лінійної регресії дали змогу зафіксувати впливи чинників на відібрані показники ставлення до судової влади (див. табл. 6). Порівнюючи між собою стандартизовані коефіцієнти стосовно кожного показника ставлення до судової влади, можна побачити, що в межах застосованої нами моделі множинної лінійної регресії вплив відібраних факторів має подібний характер. Встановлено, що чинники статі, освіти та регіонального розмежування у жодному з регресійних рівнянь не виявили свого впливу.

Довіра до судів детермінується віком (зі зниженням віку зростає довіра), типом поселення (із зменшенням населеного пункту за кількістю мешканців зростає довіра), мовою спілкування вдома (довіра зростає серед російськомовних) та досвідом участі в судовому процесі (наявність такого досвіду збільшує довіру).

Подібною, але дещо меншою за кількістю чинників, які проявили свій вплив, є зумовленість оцінки шансів виграти справу незалежно від достатку. Переконавання, що кожен громадянин має рівні шанси виграти справу незалежно від його достатку, зростає зі зменшенням віку та розміру населеного пункту, а також з наявністю досвіду участі у судовому процесі в якості сторони/представника сторони.

Так само оцінка незалежності суддів зростає зі зменшенням віку та розміру населеного пункту, а також у разі спілкування російською вдома та наявності досвіду участі в судовому процесі. Однак тут найбільший вплив

виявив чинник матеріального становища сім'ї: парадоксально, але чим нижче респонденти оцінювали матеріальне становище своєї сім'ї, тим більше вони схильні були вважати суддів незалежними.

Таблиця 6

**Чинники ставлення населення України до судової влади,
множинні лінійні регресії**

<i>Чинники</i>	Довіра до судів (1–5)	Оцінка шансів виграє справу незалежно від достатку (1–5)	Оцінка незалежності суддів (1–5)	Оцінка доброчесності суддівського корпусу (1–6)
Стать (1 – чоловік; 0 – жінка)	–0,024	–0,023	–0,041	–0,017
Вік (роки)	–0,101***	–0,085***	–0,074**	–0,071**
Освіта (1–4)	–0,011	–0,010	–0,033	–0,011
Матеріальне становище сім'ї (1–5)	–0,006	–0,029	–0,123**	–0,010
Тип поселення (1 – місто від 1 млн і більше; 6 – село)	0,059*	0,077**	0,066**	–0,004
Регіональна поляризація (1 – Захід/Центр; 0 – Південь/Схід)	–0,019	–0,031	–0,065	–0,085
Мова спілкування вдома (1 – українська; 0 – російська)	–0,065**	–0,043	–0,056*	–0,074**
Участь у судовому процесі в якості сторони/представника сторони (1/0)	0,048*	0,065**	0,059**	0,037
Adjusted R ²	0,014	0,013	0,016	0,017
N	1881	1881	1881	1521

Примітка. В таблиці показано стандартизовані β -коефіцієнти предикторів регресійного рівняння.

* $p \leq 0,05$, ** $p \leq 0,01$, *** $p \leq 0,001$.

Оцінка доброчесності суддівського корпусу корелює лише з віком та мовою спілкування вдома: збільшення показників за шкалою доброчесності суддів, згідно з відповідями респондентів, співвідноситься зі зменшенням віку та спілкуванням вдома російською мовою.

Висновки

Для інтерпретації результатів опитування важливо ретельно враховувати контекст та деталі опитування. Наприклад, коли запитання щодо ставлення до правосуддя використовують в рамках загальнонаціонального опитування, яке охоплює також ставлення до інших соціальних та політичних інститутів, це, ймовірно, впливає на відповіді респондента. У цьому випадку висловлені думки можуть відображати ставлення до влади та інститутів взагалі або ж навіть особисту задоволеність життям, а не суто ставлення

конкретно до правосуддя. Так само певний ефект на результати матиме характер опитування, яке цілеспрямовано зосереджене на питаннях правосуддя.

Аналіз соціально-демографічних чинників ставлення українців до судової влади показав, що громадська думка щодо правосуддя формується безвідносно до статі, рівня освіти та регіону проживання. З'ясовано, що ставлення до судової влади здебільшого пов'язане з віком, типом поселення респондента, мовою спілкування вдома та досвідом участі у судовому процесі. Той факт, що молоді респонденти більш позитивно ставляться до судової гілки влади, ніж старші люди, показує, що проблема загального негативізму криється в особливостях соціалізації в контексті вступу молодих людей у доросле життя. Власне це відтворює тенденцію, яка простежується у багатьох європейських країнах. Зафіксовані поселенські відмінності вказують на те, що середовище великого міста продукує більш критичне ставлення до правосуддя. Під питанням залишається факт більшої довіри та позитивних оцінок серед російськомовних, адже без подальшої ретельної перевірки впливу етнокультурних чинників роботи якісь висновки є передчасним.

Дослідження показало, що на відміну від низки європейських країн, де досвід взаємодії із судами зумовлює негативне ставлення до правосуддя, в Україні такий досвід здебільшого впливає позитивно. Це свідчить про те, що негативні оцінки та недовіра до судів не ґрунтуються на фактах, а формуються через загальне інформаційне тло, у якому домінує думка про існування дисфункцій та неефективності системи правосуддя в Україні.

Разом з тим низькі показники коефіцієнта детермінації ($Adjusted R^2$) у регресійних рівняннях вказують на те, що вплив відібраних нами соціально-демографічних чинників пояснює вкрай малу частку варіативності незалежних змінних. Очевидно, що існують якісь інші, невідомі нам детермінанти, що зумовлюють ставлення до судової влади. Пошук цих чинників є важливим завданням для подальшого дослідження з метою виявлення детермінації масового сприйняття різних аспектів правосуддя.

Джерела

Амджадін, Л., Гончарук, О., Кравченко, О. (2005). *Судова система та суди в Україні в оцінках громадськості (комплексне соціологічне дослідження)* / Ю. Привалов, Ю. Саєнко (ред.). Київ: Прецедент.

Вишняк, О. (2010). Довіра до політичних інститутів : поняття, показники та тенденції змін. В: В.М. Ворона, М.О. Шульга (ред.), *Українське суспільство 1992–2010. Соціологічний моніторинг* (с. 24–39). Київ: Інститут соціології НАН України.

Головаха, Є., Горбачик, А. (2014). *Тенденції соціальних змін в Україні та Європі: за результатами "Європейського соціального дослідження" 2005–2007–2009–2011–2013*. Київ: Інститут соціології НАН України.

Кушніренко, В., Пенькова, К. (2014). *Виборність суддів та участь народних засідателів у судовому процесі: міжнародна практика та висновки для України*. Отримано з: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28801.pdf>.

Українське суспільство: моніторинг соціальних змін (2014). Вип. 1 (15) : У 2-х т. Том 2. Таблиці і графіки. Київ: Інститут соціології НАН України.

Центр політико-правових реформ (2019). *Судова реформа очима громадян: що може позитивно вплинути на довіру до суду? Результати опитування, червень 2019 року*. Отримано з: <https://pravo.org.ua/ua/news/20873806-sudova-reforma-ochima-gromadyan-scho-mogee-pozitivno-vplinitu-na-doviru-do-sudu#>.

American Bar Association (1999). *Perceptions of the U.S. Justice System*. Chicago: American Bar Association.

Brown, D. (2005). How does England incorporate the results of public opinion surveys on the administration of justice? In: S. Parmentier, G. Vervaeke, R. Doutrelepon, G. Kellens (Eds.), *Public opinion and the administration of justice: Popular perceptions and their implications for policy-making in Western countries* (pp. 169–186). Brussels: Politeia.

National Center for State Courts (1999). *How the public views the State Courts*. Lincoln: University of Nebraska Public Policy Center.

Rokeach, M. (1968). *Beliefs, Attitudes and Values*. San Francisco: Jossey-Bass.

Rottman, D.B., Tomkins, A.J. (1999). Public trust and confidence in the courts: What public opinion surveys mean to judges. *Court Review*, fall, 24–31.

Sherman, L.W. (2002). Trust and confidence in criminal justice. *National Institute of Justice Journal*, 284, 22–31.

The KIIS (2018). *Thoughts and views of the Ukrainian population on judicial reform*, September 2018. Retrieved from:

<http://kiis.com.ua/?lang=eng&cat=reports&id=792&page=1>.

The Razumkov Centre (2019). *Attitudes of Ukrainian citizens to the judicial system*, June 24, 2019. Retrieved from: <http://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/stavlenia-gromadian-ukrainy-do-sudovoi-systemy>.

Tufts, J. (2000). Public attitudes toward the criminal justice system. *Juristat*, 20 (12), 1–22.

Van de Walle, S., Raine, J.W. (2008). *Explaining attitudes towards the justice system in the UK and Europe* (Ministry of Justice Research Series 9/08). Retrieved from: https://worlddatabaseofhappiness.eur.nl/hap_bib/freetexts/vandewalle_s_2008.pdf.

Отримано 26.05.2020

References

American Bar Association (1999). *Perceptions of the U.S. Justice System*. Chicago: American Bar Association.

Amjadin, L., Goncharuk, O., Kravchenko, O. (2005). *Judicial system and courts in Ukraine in public assessments (comprehensive sociological research)* / Yu. Pryvalov, Yu. Saenko (Eds.). [In Ukrainian]. Kyiv: Precedent. [= Амджадін, Гончарук, Кравченко 2005]

Brown, D. (2005). How does England incorporate the results of public opinion surveys on the administration of justice? In: S. Parmentier, G. Vervaeke, R. Doutrelepon, G. Kellens (Eds.), *Public opinion and the administration of justice: Popular perceptions and their implications for policy-making in Western countries* (pp. 169–186). Brussels: Politeia.

Centre of Policy and Legal Reform (2019). *Judicial reform through the eyes of citizens: what can positively affect trust in the court? Survey results, June 2019*. [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://pravo.org.ua/ua/news/20873806-sudova-reforma-ochima-gromadyan-scho-mogee-pozitivno-vplinitu-na-doviru-do-sudu#>. [= Центр 2019]

Golovakha, Ye., Gorbachyk, A. (2014). Trends in Social Changes in Ukraine and Europe: Outcomes of European Social Survey 2005–2007–2009–2011–2013. [In Ukrainian]. Kyiv: Institute of Sociology, NAS of Ukraine. [= Головаха, Горбачик 2014]

Kushnirenko, V., Pen'kova, K. (2014). *Electiveness of judges and participation of lay judges in the trial: international practice and conclusions for Ukraine*. [In Ukrainian]. Retrieved

from: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28801.pdf>. [= Кушніренко, Пенькова, 2014]

National Center for State Courts (1999). *How the public views the State Courts*. Lincoln: University of Nebraska Public Policy Center.

Rokeach, M. (1968). *Beliefs, Attitudes and Values*. San Francisco: Jossey-Bass.

Rottman, D.B., Tomkins, A.J. (1999). Public trust and confidence in the courts: What public opinion surveys mean to judges. *Court Review*, fall, 24–31.

Sherman, L.W. (2002). Trust and confidence in criminal justice. *National Institute of Justice Journal*, 284, 22–31.

The KIIS (2018). *Thoughts and views of the Ukrainian population on judicial reform*, September 2018. Retrieved from:

<http://kiis.com.ua/?lang=eng&cat=reports&id=792&page=1>.

The Razumkov Centre (2019). *Attitudes of Ukrainian citizens to the judicial system*, June 24, 2019. Retrieved from: <http://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/stavlennia-gromadian-ukrainy-do-sudovoi-systemy>.

Tufts, J. (2000). Public attitudes toward the criminal justice system. *Juristat*, 20 (12), 1–22.

Ukrainian society: monitoring of social change (2014). Iss. 1 (15): In 2 vols. Vol. 2. Tables and graphs. [In Ukrainian]. Kyiv: Institute of Sociology of NAS of Ukraine. [= Українське суспільство 2014]

Van de Walle, S., Raine, J.W. (2008). *Explaining attitudes towards the justice system in the UK and Europe* (Ministry of Justice Research Series 9/08). Retrieved from: https://worlddatabaseofhappiness.eur.nl/hap_bib/freetexts/vandewalle_s_2008.pdf.

Vyshniak, O. (2010). Trust in Political Institutions: Concepts, Indicators and Trends in Change. [In Ukrainian]. In: V. Vorona, M. Shulga (Eds.), *Ukrainian Society 1992–2010. Sociological monitoring* (pp. 24–39). Kyiv: Institute of Sociology of the NAS of Ukraine. [= Вишняк 2010]

Received 26.05.2020

ОЛЕКСАНДР РЕЗНИК, ОЛЕГ КОЗЛОВСЬКИЙ

Соціально-демографічні чинники ставлення українців до судової влади

У статті аналізуються соціально-демографічні детермінанти ставлення українських громадян до судової влади, виявлені на підставі даних загальнонаціонального опитування. Ставлення до судової влади розглянуто через чотири показники: 1) довіра до судів; 2) оцінка шансів виграти суд незалежно від достатку громадянина; 3) оцінка незалежності суддів; 4) оцінка доброчесності суддівського корпусу. Незважаючи на соціальний оптимізм, який спостерігався в українському суспільстві після президентських та парламентських виборів 2019 року, дослідження зафіксувало низький рівень довіри та негативні оцінки українського правосуддя. З використанням методу множинної лінійної регресії виявлено, що громадська думка щодо правосуддя формується безвідносно до статі, рівня освіти та регіону проживання. Виявлено, що ставлення українців до судової влади зумовлюється здебільшого віком, типом поселення, мовою спілкування вдома та досвідом участі в судовому процесі. Довіра та позитивні оцінки стосовно судової влади проявляються переважно мірою зменшення віку і розміру населеного пункту проживання респондента, а також серед російськомовних і тих, хто має досвід участі в судовому процесі.

Ключові слова: ставлення до судової влади, соціально-демографічні чинники, Україна

АЛЕКСАНДР РЕЗНИК, ОЛЕГ КОЗЛОВСКИЙ

Социально-демографические факторы отношения украинцев к судебной власти

В статье анализируются социально-демографические детерминанты отношения украинских граждан к судебной власти, выявленные на основе данных общенационального опроса. Отношение к судебной власти рассматривается посредством четырех показателей: 1) доверие к судам; 2) оценка шансов выиграть суд независимо от достатка гражданина; 3) оценка независимости судей; 4) оценка добросовестности судейского корпуса. Несмотря на социальный оптимизм, который наблюдался в украинском обществе после президентских и парламентских выборов 2019 года, исследование зафиксировало низкий уровень доверия и негативные оценки украинского правосудия. С использованием метода множественной линейной регрессии обнаружено, что общественное мнение в отношении правосудия формируется безотносительно к полу, уровню образования и региону проживания. Выявлено, что отношение украинцев к судебной власти обусловлено в основном возрастом, типом поселения, языком общения дома и опытом участия в судебном процессе. Доверие и положительные оценки в отношении судебной власти проявляются преимущественно по мере уменьшения возраста и размера населенного пункта респондента, а также же среди русскоязычных и тех, кто имеет опыт участия в судебном процессе.

Ключевые слова: отношение к судебной власти, социально-демографические факторы, Украина

OLEKSANDR REZNIK, OLEG KOZLOVSKIY,

Socio-demographic factors of Ukrainians' attitude to the judiciary

The article analyzes the socio-demographic determinants of Ukrainian citizens' attitude to the judiciary identified on the basis of a nationwide survey. The sociological specifics of the analysis provided for the verification of the influence of those factors that reflect the consequences of social stratification in a particular society – its socio-economic, political and socio-cultural dimensions. In different countries of the world, the influence of socio-demographic factors on the attitude to the judiciary has been uneven and unequal. In many European countries, the experience of cooperating with the courts leads to a negative attitude towards justice. The attitude to the judiciary is considered through four indicators: 1) trust in the courts; 2) assessment of the chances of winning court case, regardless of the wealth of the citizen; 3) assessment of an independence of judges; 4) assessment of an integrity of judges. Despite social optimism observed in Ukrainian society after the 2019 presidential and parliamentary elections, the study found a low level of trust and negative assessments of Ukrainian justice. Using the method of multiple linear regression, it was found that public opinion about justice is formed regardless of gender, level of education and region of residence. It was found that Ukrainians' attitude to the judiciary is largely determined by age, settlement type, language of communication at home and experience of participation in the trial. Confidence and positive assessments assessments of the judiciary are mainly manifested as the age and size of the settlement decrease, as well as among Russian speakers and those who have experience of participating in the trial. The influence of the respondents' financial situation on their assessment of the independence of judges was unexpectedly dependent: as the financial situation of the family decreased, the tendency to consider judges independent increased.

Keywords: attitude to the judiciary, socio-demographic factors, Ukraine